

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Ilhan Kilic pt. *Niepewność geopolityczna i jej skutki makroekonomiczne: Przypadek Turcji 2006-2016*

napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Wojciecha Charemzy

Podstawa wykonania recenzji: pismo dr hab. Ryszarda Michalskiego, prof. AFiB, Przewodniczącego Rady Dyscypliny Naukowej Ekonomia i Finanse Akademii Finansów i Biznesu Vistula, z dnia 30 listopada 2020r.

1.) Określenie trafności wyboru i oryginalności problemu badawczego podjętego w rozprawie

Autor recenzowanej rozprawy podjął próbę rozwiązania problemu pomiaru niepewności geopolitycznej i jej skutków makroekonomicznych. Takie sformułowanie problemu pozwala na ulokowanie podjętych badań w nurcie aktualnie toczących się debat odnośnie kwestii rozróżnienia dwóch ważnych w teorii ekonomii pojęć: ryzyka i niepewność oraz ich wpływu na gospodarkę. Wydawać by się mogło, że sprawa jest oczywista, bo oba pojęcia funkcjonują już od wielu lat w teorii ekonomii (teoria decyzji) i są dobrze opisane. Jednocześnie zauważyć można zarówno w literaturze teoretycznej jak i empirycznej, że oba określenia ryzyko i niepewność często występowały razem, były ze sobą utożsamiane, a nawet stosowane zamiennie, co nie powinno mieć miejsca. Wielu autorom umknęło, że w swej istocie są to zupełnie inne pojęcia i tym samym nie oznaczają tego samego. Owa praktyka zamiennego ich traktowania była dość powszechna aż do Globalnego Kryzysu Finansowego (GFC) 2007-2009, kiedy główna uwaga instytucji finansowych skupiała się na modelowaniu ryzyka. GFC pokazał zawodność stosowanych modeli ryzyka, a w konsekwencji niepewność ponownie stała się przedmiotem uwagi badaczy. Dlatego też, ocena trafności wyboru problemu badawczego jest pozytywna, ponieważ wpisuje się w aktualnie intensywnie eksplorowany, w skali całego świata, nurt badań teoretycznych i empirycznych poświęconych próbom pomiaru niepewności za pomocą różnych miar i jej wpływu na gospodarkę. Ponadto wybór jest trafny nie tylko merytorycznie, ale również i utylitarnie w kontekście zachodzących zmian technologicznych

w dostępie do różnego rodzaju danych i algorytmów umożliwiających ich analizowanie. Metody analizy dużych zbiorów danych są często metodą typu *data mining*, co może prowadzić do pomijania istotnych jakościowych cech zjawisk społeczno-ekonomicznych. Tak więc ważne jest poszukiwanie metod konstrukcji miar niepewności uwzględniających odrębność kulturową danego kraju.

Oryginalność rozprawy należy ocenić jako umiarkowaną, gdyż uwzględnienie języka ojczystego danego kraju przy konstruowaniu miar niepewności jest już stosowane, co jednak jak Autor wskazuje nie jest praktyką powszechną to raz. Jako drugie można wskazać, że jest to pomiar niepewności w Turcji, podczas gdy badania światowe zwykle skupiają się na krajach rozwiniętych.

Podsumowując, wybór problemu badawczego ocenić należy, jako trafny i znajdujący uzasadnienie zarówno w warstwie naukowej, jak i praktycznej. Tytuł rozprawy precyzyjnie określa przedmiot pracy i obiekt badawczy, korespondując z treścią poszczególnych rozdziałów opracowania. Zakres przedmiotowy pracy stanowi badanie poświęcone pomiarowi niepewności i badaniu wpływu niepewności na gospodarkę, podmiotem badania w niniejszej rozprawie jest Republika Turcja. Horyzont czasowy w warstwie empirycznej to lata 2006-2016, zaś w warstwie teoretycznej to przede wszystkim publikacje powstałe latach 1895-2019.

2.) Ocena poprawności i kompletności celów oraz hipotez badawczych

Głównym celem rozprawy jest opracowanie metodyki budowy indeksu/indeksów geopolitycznej niepewności Knighta dla danego kraju na podstawie źródeł w języku ojczystym. W uzasadnieniu Autor wskazuje, że w związku z faktem, iż w badanym okresie, w Turcji miały miejsce duże zmiany w zakresie polityczno-społecznym powinno mieć istotny wpływ na poziom niepewności geopolitycznej. Jako kolejny cel doktorant sformułował badanie odporności zaprojektowanych indeksów oraz porównanie ich skuteczności z analogicznymi indeksami, do których wyliczenia bazą są źródła w języku angielskim. Zwrócić należy uwagę, że cele, jako takie nie zostały wystarczająco wyraźnie wyróżnione w rozprawie i w związku z powyższym, jako kolejny chyba należy wskazać sformułowanie rekomendacji do formułowania polityk i wspieranie procesu podejmowania decyzji. Jako podstawę do tej części Doktorant oszacował modele zależności między niepewnością a jej potencjalnymi realnymi skutkami dla gospodarki z uwzględnieniem bieżących informacji o zasięgu lokalnym, krajowym i międzynarodowym.

Zakładając, że powyższe cele widziane z punktu widzenia recenzenta rozprawy są właściwe, to należy przyjąć, że są one kompletne.

Hipotezy badawcze zostały bardzo dobrze sformułowane i ulokowane w teorii. Autor w zasadniczej części rozprawy sformułował cztery hipotezy badawcze określające warunki poprawności indeksu niepewności geopolitycznej danego kraju, który powinien:

1) Poszerzać ustalenia Blooma (2014) na temat antycyklicznej natury niepewności wg Knighta dla gospodarki kraju rozwijającego się.

b) Być odporny na zmiany w swojej strukturze, i tym samym ukazywać niejasność koncepcji niepewności Knighta (arbitralny dobór faz cyklu dla indeksu, ewolucję językową itp.)

c) Weryfikować hipotezy: Cukierman-Meltzer (1986) i Friedman-Ball (Ball, 1992; Friedman, 1977). Hipoteza Cukiermana-Meltzera to przypuszczenie, że wyższy poziom inflacji stymuluje większą niepewność inflacji, zaś hipoteza Friedmana-Balla jest odwrotna i stwierdza, że pozytywna przyczynowość przechodzi od niepewności inflacyjnej do inflacji.

d) Dostarczać skutecznego narzędzia do oceny klimatu makroekonomicznego i związanych z nim decyzji.

Poprawność i kompletność hipotez badawczych oceniam pozytywnie.

3.) Ocena poprawności struktury rozprawy (kolejność rozdziałów, proporcje między poszczególnymi rozdziałami, kompletność tez, obecność założeń metodologicznych pracy w tym metod, technik i narzędzi badawczych itp.)

Treść recenzowanej rozprawy zawarta na 281 stronach składa się z: abstraktu, streszczenia, ośmiu rozdziałów, załączników, bibliografii, spisu tabel, oraz spisu rysunków. Zarówno kolejność jak i proporcje między poszczególnymi rozdziałami należy ocenić, jako właściwe. Jedyna uwaga, jaka się nasuwa, to czy wprowadzenie powinno być rozdziałem 1 i odpowiednio wnioski i konkluzje odpowiednio rozdziałem 7 i 8. Jest to jednak z merytorycznego punktu widzenia nieistotne. Ewentualnie można byłoby zamienić kolejność rozdziałów 3 i 4 (odwrócić ją), tak aby po definicji niepewności przejść do sposobów jej pomiaru.

Wysoko oceniam zaproponowaną w rozprawie zarówno kolejność poszczególnych rozdziałów jak i będącą jej konsekwencją kompletność tez. W bardzo zgrabny Doktorant sposób przechodzi od ogółu do szczegółu. W rozdziale 1 krótko prezentuje pojęcie niepewności i jej powrót „na salony” naukowe w okresie Wielkiego Umiarkowania. Następnie wskazuje

przesłanki do podjęcia badań empirycznych nad niepewnością indywidualnie dla danego kraju. Pozwala to na sformułowanie problemu badawczego i hipotez będących kolejno przedmiotem weryfikacji. W rozdziale 2 przedstawia definicje niepewności wraz z wyjaśnieniem ich znaczenia w podejściu Knighta. Tu znaleźć można także klasyfikacje niepewności. W rozdziale 3 Autor rozprawy wiąże wybrane podejście do niepewności z inflacją i wzrostem gospodarczym wraz z szczegółowym opisem hipotez: Blooma oraz Cukiermana-Meltzera i Friedmana-Balla. W kolejnym rozdziale uzasadnia konieczność pomiaru niepewności oraz prezentuje wybrane miary niepewności. Rozdziały 5 i 6 zawierają wyniki badań własnych z wykorzystaniem proponowanej metodyki pomiaru niepewności wraz z wykorzystaniem jej do empirycznej weryfikacji hipotez opisanych w rozdziale 4. Rozdziały 7 i 8 zawierają podsumowanie, wnioski i rekomendacje wynikające z przeprowadzonych badań.

W empirycznej części rozprawy Doktorant opisuje sposób konstrukcji dziennych, miesięcznych i rocznych indeksów niepewności geopolitycznej, finansowej i ekonomicznej dla Turcji. Wylicza słowa wyszukiwane w materiałach informacyjnych, jednak ich nie uzasadnia na podłożu teoretycznym. Dość nieoczekiwanie podrozdział 5.5 opisuje własności jakie powinien spełniać rozkład reszt (chodzi o normalność rozkładu). Chodziło tu chyba o badanie rozkładu wskaźników? I pewnie z istoty niepewności wynika, że nie należy oczekiwać rozkładu normalnego i dlatego też w dalszej części opisany jest nieparametryczny współczynnik korelacji.

Druga część badania empirycznego w postaci estymacji modelu VAR, została poprzedzona wynikami badań empirycznych autorów i właściwie ulokowana w wykonywaniu kolejnych etapów tej procedury (badanie własności DGP, jeśli to konieczne to transformacja zmiennych, estymacja modelu i weryfikacja ilościowa).

4.) Ocena stopnia zaawansowania zawartej w rozprawie wiedzy teoretycznej z zakresu ekonomii i nauk pokrewnych

Ocena rozprawy z punktu widzenia stopnia zaawansowania wiedzy teoretycznej z zakresu ekonomii i nauk pokrewnych jest dobra, gdyż tematyka operacjonalizacji, pomiaru niepewności i jej wpływu na gospodarkę, poruszana w rozprawie jest szeroka i wielowątkowa. Doktorant skupił się na współczesnych badaniach niepewności, które dynamicznie zaczęły się rozwijać w związku z Globalnym Kryzysem Finansowym w latach 2007-2009.

W prezentowanej w rozprawie wiedzy teoretycznej Doktoranta osią konstrukcji wskaźników niepewności jest koncepcja Knighta. Kolejno wskaźniki te zostały wykorzystane do estymacji modeli VAR celem weryfikacji postawionych hipotez. Na podstawie otrzymanych wyników, Autor rozprawy szeroko opisuje wnioski, konkluzje i rekomendacje istotne dla osób odpowiedzialnych za projektowanie polityk finansowych, gospodarczych i innych dla Turcji. Z punktu widzenia recenzenta w rozprawie zabrakło nawiązania do klasycznej już teorii decyzji i wielu jej różnych nurtów (na przykład w warunkach pewności, niepewności i ryzyka). Chodzi o wskazanie w jaki sposób proponowane przez Doktoranta rozwiązania teoretyczne wplatają się i dalej rozbudowują wspomnianą teorię podejmowania decyzji przez podmioty gospodarujące. Autor podejmuje próbę lokalizacji niepewności (rysunek 6, strona 27) w ekonomii, prawie i fizyce, ale jest to raczej schemat klasyfikacji niepewności, bo zaczynamy od niepewności. Owszem, w rozprawie jest, ale bardzo oszczędne nawiązanie do pracy Fishera (1922), w której badana jest relacja między siłą nabywczą pieniądza a niepewnością. Zgodnie z Fisherem, na proces podejmowania decyzji może mieć wpływ brak informacji powodowany przez niepewność. Jednak Autor bardziej się skupił na wzajemnych relacjach między wskaźnikami makroekonomicznymi niż pokazaniu w jaki sposób zmienia się (powinno się zmieniać) proces decyzyjnych podmiotów gospodarczych w warunkach zmieniającego się poziomu niepewności. Jak wspomniano wcześniej, nie mam zastrzeżeń w zakresie nawiązywania do teorii wpływu niepewności na inflację i wzrost gospodarczy. Tu Autor rozprawy wykazał się znajomością zarówno podstaw teoretycznych prezentowanych w opracowaniu Phelps'a i Taylora (1977), czyli stabilizującej siły polityki monetarnej przy założeniu racjonalnych oczekiwań oraz Orphanidesa i Williamsa (2005, 2007).

5.) Ocena formalnej strony rozprawy (poprawność redakcyjna – językowa, opanowanie techniki pisania, sporządzania przypisów, tabel, wykresów, bibliografii)

Praca jest poprawna z formalnego punktu widzenia, napisana dobrym językiem, choć zdecydowanie lepiej napisane są rozdziały teoretyczne. Nie ma istotnych zastrzeżeń redakcyjnych do tekstu. Doktorant dowiódł umiejętności konstrukcji tekstu naukowego. Rozprawa posiada logiczną strukturę rozdziałów i kolejność poszczególnych rozdziałów w opinii recenzenta jest bardzo dobra.

Pozostałe elementy tworzące formalną stronę rozprawy takie jak przypisy, wykresy i bibliografia zostały sporządzone poprawnie. Większość wykresów jest bardzo dobrze przygotowana i stanowią atrakcyjne uzupełnienie tekstu, ponieważ większość z nich zawiera

szczegółowe wskazanie poszczególnych zdarzeń, co bardzo ułatwia wizualizowanie kolejności zdarzeń przez osobę czytającą rozprawę.

Jeśli chodzi o tabele, to sprawiają wrażenie wklejonych do tekstu i w związku z tym ich wygląd budzi pewne zastrzeżenia, chodzi o tabelę 1 ze strony 120 czy tabelę 2 ze strony 124, itd. Ich wygląd jest zdecydowanie niekorzystny, zwłaszcza jeśli zestawimy je z wykresami (z wyjątkiem tych pokazujących odpowiedzi impulsowe, które mają analogiczne usterki jak tabele). Tabele jest tylko 13 w całej rozprawie i chyba można je było zdecydowanie lepiej przygotować.

Autor nie ustrzegł się literówek, jednak znajdują się na niewielu stronach rozprawy.

Bibliografia jest obszerna i właściwie sporządzona, ze wskazaniem stron internetowych do praktycznie wszystkich źródeł, co stanowi niewątpliwą zaletę.

6.) Ocena znajomości metodologii badań oraz przyjętych i zastosowanych metod badawczych

Ocena znajomości metodologii badań jest dobra. Doktorant przedstawia w części teoretycznej w rozdziale 4 przegląd różnych metod pomiaru niepewności ze wskazaniem ich różnic i podobieństw. Wskazuje i właściwie uzasadnia grupę metod, w którą wpisuje się proponowane w rozprawie autorskie rozwiązanie, a następnie wybiera inne metody pomiaru niepewności celem dokonania porównania i zbadania odporności proponowanego rozwiązania. Tu wskazać należy, że niezbyt często w empirycznych badaniach w Polsce przeprowadzana jest analiza odporności proponowanej metody badawczej na zmiany założeń i stosowane metody badawcze.

Przyjęte i zastosowane metody badawcze w rozprawie są nowoczesne, właściwie zastosowane, zweryfikowane i przedstawione na dobrym poziomie, co umożliwiło Doktorantowi realizację postawionych celów badawczych i weryfikację postawionych hipotez badawczych.

7.) Ocena znajomości, doboru, analizy i interpretacji źródeł:

7a) wykorzystywanych w rozprawie źródeł literatury

Ocena znajomości, doboru i interpretacji wykorzystywanych w rozprawie źródeł literaturowych z obszaru niepewności i jej wpływu na gospodarkę jest bardzo dobra. Docenić należy, że Doktorant przedstawił bardzo szeroko literaturę przedmiotu w zakresie istoty

i różnych sposobów pomiaru niepewności oraz weryfikowanych wspólnie hipotez teoretycznych odnośnie jej wpływu na gospodarkę. Podkreślić należy, że treści zawarte w teoretycznej części rozprawy powstały na podstawie aktualnych badań z artykułów z czasopism naukowych i książek.

7b) wykorzystania w rozprawie źródeł empirycznych (m.in. stopień zaawansowania analiz ilościowych i/lub jakościowych)

Ocena wykorzystanych w rozprawie źródeł empirycznych jest pozytywna. Źródła danych empirycznych niezbędnych do wyliczenia wskaźników niepewności, analogicznie jak treści teoretyczne są aktualne i nawiązujące do bieżących wydarzeń. Bardzo szczegółowo opisuje Doktorant tło i skutki wydarzeń społeczno-politycznych mających miejsce zarówno w Turcji jak i na świecie (jeśli ma to potencjalny wpływ na Turcję). W zakresie wykorzystania danych makroekonomicznych to są to typowe zmienne, adekwatne do tego typu analiz (VAR i odpowiedzi impulsowe).

Stopień zaawansowania przeprowadzonych analiz jakościowych i ilościowych można ocenić zatem, jako odpowiednio bardzo dobry i dobry do realizacji zaprojektowanego badania empirycznego.

7c) danych empirycznych poprzez odniesienie do zaplecza literaturowego

Ocena danych empirycznych poprzez odniesienie do zaplecza literaturowego jest pozytywna. W rozprawie Doktorant zawarł dość oszczędne odniesienia wyników empirycznych uzyskanych w trakcie badań do wyników badań uzyskanych przez innych autorów. Niewątpliwie szeroko w rozdziale 7, na podstawie badań własnych, opisał wpływ niepewności na wybrane wskaźniki makroekonomiczne, co pozwala wysoko ocenić umiejętności Doktoranta w zakresie interpretacji wyników badań empirycznych, jednak odniesienie do wyników innych badań pojawia się tu jedynie na stronie 184. W ostatnim rozdziale 8 zawierającym podsumowanie, tych odniesień do innych badań jest nieco więcej, tym niemniej są one bardzo nadal bardzo oszczędne.

8.) Ocena umiejętności poprawnego i przekonującego przedstawienia uzyskanych przez doktoranta wyników (m.in. zwięzłość, jasność, poprawność weryfikacji przyjętych hipotez i zakładanych celów badawczych)

Ta część jest niewątpliwie mocną stroną prezentowanej rozprawy. O ile można zauważyć pewne braki w zakresie precyzyjnego przedstawienia celu głównego i celów szczegółowych

rozprawy, to w kwestii uzasadnienia i sformułowania problemu badawczego zwraca uwagę obszerna wiedza i jasność w prezentacji przesłanek, które skłoniły Doktoranta do podjęcia się rozwiązania owego problemu. W kwestii przyjętych hipotez badawczych należy podkreślić zarówno zwięzłość jako i poprawność wszystkich elementów, które tworzą proces ich weryfikacji w recenzowanej rozprawie.

9.) Wskazanie dobrych stron (zalet) rozprawy i jej głównych wad (jeśli występują)

Podsumowując treści zawarte w niniejszej recenzji, Podkreślić należy, że w ocenie recenzenta zdecydowanie przeważają zalety przedstawionej rozprawy nad jej wadami. I tak jako dobre strony rozprawy należy wskazać:

- Trafne, aktualne i szczegółowe sformułowanie problemu badawczego;
- Wybór hipotez badawczych i sposób ich weryfikacji;
- Utylitarność i uniwersalność proponowanego pomiaru niepewności;
- Propozycję kolejności treści prezentowanych w rozprawie.

Do wad rozprawy można zaliczyć:

- Brak ulokowania poruszanych zagadnień i weryfikowanych hipotez w teorii podejmowania decyzji
- Nieprecyzyjne sformułowanie celu głównego i celów szczegółowych

10.) Konkluzja końcowa:

Zaliczam rozprawę mgr Ilhan Kilic pt. *Niepewność geopolityczna i jej skutki makroekonomiczne: Przypadek Turcji 2006-2016* jako spełniającą wymagania stawiane rozprawom doktorskim w obowiązujących przepisach, zgodnie z treścią art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2017 r. poz. 1789), który stosowany jest zgodnie z art. 197 ust. 2 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2020 r., poz. 695, 875, 1086). Wnoszę zatem o dopuszczenie Pana mgr Ilhan Kilic do publicznej obrony.

Sopot, 25 stycznia 2021r.